

ר' יהודה החסיד וחסידות אשכנז

מת מצוה

המונח מת מצוה במקורו מתייחס לאדם שמת ואין לו קוברים. מי שנתקל במציאות זו מוטלת עליו חובה גדולה לכבד את הנפטר ולקברו. חובה זו נתפסת בהלכה כראשונית והיא דוחה מצוות חשובות כמו קריאת מגילה, הקרבת קרבן פסח, ואיסור טומאה לכהן גדול ונזיר.

ר' יהודה החסיד משתמש במינוח זה שימוש יחודי:

ספר חסידים - סימן רס"א (א)

אהוב לך את המצווה הדומה למת מצווה, שאין לה עוסקים, כגון שתראה מצווה בזויה או תורה שאין לה עוסקים, כגון שתראה שבני עירך לומדים מועד וסדר נשים, תלמוד סדר קדשים, ואם תראה שאין חוששים ללמוד מועד קטן ופרק מי שמתו*, אתה תלמדם ותקבל שכר גדול כנגד כולם, כי הם דוגמת מת מצווה, אהוב אותן מסכתות ואותן הלכות שבני אדם אין רגילים בהם. שזה דומה לאחד שהיו לו בנות ותבעום בני אדם, והשיאם להם, ונשארה בת אחת שלא תבעוה לינשא, אמרה לאביה, אחיותי יודעות אומנות נקייה מעשה אורג מעשה רוקם, לכך קפצו עליהם הכל והיו לאנשים, אבל למה נתת לי אומנות שהכל מרחיקים ממנה לארוג בגדי אבל לתכריכי מתים, אלו היתה אומנתי בגדי שמחה הייתי לאיש כאחת מאחיותי, אמר לה אביה אני משבח אותך שהכל ילכו אצלך. כך אמרה מועד קטן והדומה לה ריבונו של עולם למה אין עוסקין בי כשאר מסכתות, והקב"ה השיב לה טוב, הרי כבר נאמר (קהלת ז ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו:

ועתה למה אומרים שהיא סכנה, לפי שכתוב (משלי ג יא) ואל תקוץ בתוכחתו, הוא ממהר ולא ידקדק כמו בשאר מסכתות, שם ועוד לפי שכל דבר שתופסין אותו בחזקת סכנה, אפי' אינו מקום מסוכן מזיק, לפי שלשון בני אדם ועינם מזקת. אלא כך יעשה הרוצה ללמוד אותה, יתפלל להקב"ה שלא יארע דבר רע, וגם ילמדו הרב בחשאי לא יפרסם, ולא יזיק ולא יזק אחר שלשון בני אדם ועינם מזקת. וכתוב (שה"ש ז ב) חמוקי ירכיך כמו חלאים, תחלואי מיתות כמו מי שמתו ומוע"ק יהא בסתר, ולא יזק, שנא' חבי כמעט רגע עד יעבור זעם (ישעי' כו כ).

- שימו לב לפרשנות המיוחדת לאמונת הנזק למי שלומד הלכות אבילות. מצאו שלושה נימוקים לכך.
- מה צריך לעשות כדי להינצל לפי כל נימוק.
- מצא בביאורים אלו משמעות כפולה לרעיון שנבואה מגשימה את עצמה.
- מהי הסיבה שיש לבחור במצווה שהיא מת מצווה. מדוע למצוות אלו יש שכר רב?

להעמקת הגישה האשכנזית בדבר ראו גם את המקור הבא

מה זאת חסידות?

ספר חסידים - סימן י (תתקעה)

כל דבר חסידות לנהוג בו בכל יום דברים שיצרו קשה עליו, כגון רכילות, ויצר הרע, דברים בטלים, שלא לדבר שקר, ושלא לראות בנשים, ולדבר דברים חדושים מדברי העולם, ללכת לטייל, שעל הכל יש יצר. וכן לא ישבע כלל, ושלא להזכיר שם שמים לבטלה, וכל כיוצא בזה שנוהג תמיד ויצרו מתגבר עליו. ואין יכול לעמוד בפניהם אא"כ מילדותו החזיק בהם. לכך יחנך בניו באלה בקטנותם, גם כשיזקין לא יעזבם ולא ינחם, שנאמר (משלי כו ו) גם כי יזקין לא יסיר ממנה. הרי טלית ותפלין, שהרבה מן הטובים היו רוצים להתעטף בציצית ולהניח תפלין, ומונעים מפני הבושת.

וכל דבר שיתנהג האדם בקטנותו, כשיהי' גדול ויחפוץ לעזוב, קשה תהי' עליו כמיתה. אבל כשיחזיק האדם בתורה ובמצות ובמעשים טובים, קשה לו לפרוש מהם מפני הבושת, שיאמרו הבריות כל מה שעשה עד הנה כדי לגנוב דעת הבריות כדלעיל:

חסיד נקרא על שם חסדים. ועוד חסיד נקרא על שם והחסידה (דברים יד יח) שתרגום אונקלוס וחוריתא. וכתוב (ישעי' כט כב) לא עתה פניו יחורו, לשון בושת והלבנת פנים. מה שמביישינן אותו ומלבינינן פניו, והוא כחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו, ולא בייש פני אדם, נקרא חסיד. ולעתיד לבא פניו מבהיקין, ויזכה לשבת בשבע כתות המקבלות פני השכינה ונהנות מזיו השכינה, שנאמר (ישעי' ס א) קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח וגו' ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחה, אלו שבע כתות נהנות מזיו השכינה:

כשאדם מבקש להיות חסיד במה יבחר? מדוע? מה תפקידה הכפול של הבושה? כיצד היא מגדירה את החסידות? אולם שורש השורשים של התפיסה האשכנזית מצוי בגישתם ליצר הרע:

ספר חסידים [ב]

...ויצר רע טוב לצדיק ... וכן אמרו ונקדשתי בתוך בני" (ויקרא כב) שנהרגים על קדושת השם שנאמר כי עליך הורגנו כל היום.

הלא יצר הרע טוב לאדם. שאילו לא היה יצר הרע שולט באדם, מה שכן יקבל על הטובה?! עתה כשיצרו מתגבר עליו כופהו בעבור הקב"ה יש לו שכר טוב....

כשיבא לידך שום דבר... ומפני הבשת אתה מונע לעשות... או שיש לך יצר הרע שמתגבר עליך לעבור או לעשותו. תחשוב: אילו היתה בשעת השמד הרי היו לך יסורים או מות בעבור הקב"ה... ואם היו רוצים להרוג אותך או יסורים לעשות לך שנבחר מות מחיים – היית סובל. וכל שכן דבר זה שאינו כל כך גדול שמתגבר עליך יצרך מקבל שכר גדול.

כי טוב שאדם כופף את יצרו ממאה מצוות שאין יצרו תוקפו ומסיתו ודוחקו עליהם... שלא תאמר כל המצוות שקולות קלה כחמורה. עון גדול נושא על מאה מצות שאין היצר מקטרג והוא עובר עליהם יותר מעל המצוות שהיצר מקטרג...

וכל דבר שיבוא לידך לעשות ואינך עושה מפני הבושת שיקראוך חסיד שוטה. צחשוב: אילו היתי בשעת השמד היתי נהרג על עבירה קלה, אפילו ערקתא דמסאנא וכל שכן שאכפוף את יצרי המסור בדי.

- למה 'יצר הרע' – טוב לאדם?
- איך זה מסביר את מושג החסידות ו'מת מצווה'?
- שימו לב לגישה המעמידה כגורם מכוון בהתגברות על היצר את המוות על קידוש ה'. הניתן להציע לכך מקבילה עכשווית?
- שימו לב למארג שבין 'חסידות', 'יצר הרע' וקידוש ה'!

דילמות

ספר חסידים בהיותו ספר של חסידות לחסידים מלא וגדוש בדילמות חינוכיות ומוסריות. הדילמות לא מוצגות תמיד ככאלה אך הצגת שתי הדעות מעוררת אותן בכל עוצמתן. שימו לב לדילמה החינוכית חברתית

ספר חסידים תרמ"ד

מעשה אחד אמר לבנו מדוע הלכת אחרי הבחורים הפריצים, א"ל לקחתי חבלי חכמים ומשכתים אל תחת כנפי השכינה. כי ראיתי שהיו חפצים לשחוק בקוביא, אמרתי להם תשחקו בפסוקים, מי שיאמר פסוק שסופו א', יאמר חבירו פסוק שראשו א', וכן על כל אות ואות, ומי שלא ימצא יפסיד. הרי עשיתי שלומדים תורה, ואמרו חכמים מקרבן

לתורה. א"ל אביו עד שבאת למשוך ונמשכת, ונלכדת בחבלי שוא ובעבותות החטאת, כי למדתם ד"ת להתלוצץ בהם ולשחוק. וזה כפרתך, אל תלך בדרך אתם יותר, ועל אות ואות שיצא מפייהם, צריך או תעניות, או מעות לעניים שאין להם במה להשכיר מלמדים לבניהם, ותגרום שילמדו, כנגד מה שהחטאת אותם ילמדון, וצריך אתה ללמוד לאותם שלא ידעו ללמוד כגון קטנים, ויתכפר:

- מי צודק?

ראו עוד בסוגיית הכניעה ללחץ ואיומים:

ספר חסידים ש"ז

אדם צדיק בא וצריך לצדקה שתתן לו, ואם רשע זולל וסובא עומד גם הוא לקבל, ואינו יכול לתת אלא לאחד מהם, והנה הרשע אם לא תתן לו ישתמד או יעשה עבירה, ולא רציחה, תן לצדיק, ורשע ילך לגיהנם. אבל אם בא לעשות רציחה, כדי לפדות הנקי כדי שלא ירצחנו יתן לו, וזהו (משלי יג כג) רב אכל ניר ראשים ויש נספה בלא משפט:

- שימו לב לדילמה.

- שימו לב להכרעה הכפולה וההפוכה. ה

- אם אתם מזדהים עם ההכרעה? מה הראיה המובאת מן הפסוק?

אחד התחומים בהם מרבים חסידי אשכנז לעסוק הוא מיקומו של ערך תלמוד תורה בכלל ערכי המוסר והדת. שימו לב להיגדים הבאים:

ספר חסידים תקצ

תדע מי שמזכה את הרבים (לאחר מותו) ואינו עמל כל כך לשם שמים, כגון אדם שלא עסק לשמה ועשה פירוש או תוספות או העמיד תלמידים והכל שלא לשמה, ואדם אחר עסק בכל כחו לשמה ולא עלתה בידו, לא העמיד תלמידים ולא עשה פירוש ותוספות לזכות את רבים. לאחר מותו אותו שלמד לשמה עדיף מיני, מאחר שלמד לשם שמים, וברצון היה מזכה את הרבים ולא עלתה בידו, רחמנא ליבא בעי.... וכשמנו מי שאין לו חלק לעוה"ב רצו למנות את שלמה, אע"פ שעשה ספרים ותיקן תקנות לא חששו, עד שיצא בת קול ואמר חזית איש מהיר במלאכתו (משלי כב כט):

תקופת חסידי אשכנז היא תקופת עליית הלמדנות מבית המדרש של בעלי התוספות, שנתנה מקום רב לבעלי השכל החד להתהדר בכוחם. עם העוצמה שהוסיף הדבר ללימוד, מצאו חסידי אשכנז גם מקום לביקורת מתוך חשש לקלקול מוסרי ודתי. שימו לב כיצד ערכי החסידות עומדים להם אל מול שיקול הדעת החברתי-תורני-פראגמטי.

לחסידי אשכנז תורת סוד מיוחדת משלהם. פתח מסוים לתורה זו הוא הצעת הפרשנות הייחודית שלהם למושג הכבוד המקראי. ראו למשל פסוקים אלו

שמות פרק ט"ז פסוק י': וַיְהִי כַּדְבָר אֲהָרֹן אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּפְּנוּ אֶל הַמִּדְבָּר וְהָיָה כְּבוֹד ה' נֹרְאָה בְּעֵינָיו:

שמות פרק כ"ד פסוק י"ז: וּמִרְאָה כְּבוֹד ה' כָּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל

- מה פירוש כבוד ה' – מה זה?

- הפרשנות של חסידי אשכנז מופיע בספרות הסוד שלה ומתוארת כחלק ממסע גיור של שלושה חכמים בממלכת פרד.

כתב יד אוקספורד 1567 מופיע אצל י' דן חסידות אשכנז בתולדות המחשבה היהודית.

אחר כך הוציא המלך שלשה חכמים לפני השרים והעם. אמר: דברו מה שחשבתם על הבורא יתברך...

מה שרבינו הראשון אמר: אמת יש בורא שאינו נראה והדברים והדמיונות שראו הנביאים במחשבה היא, שהבורא מכניס לו מחשבה בלבו, כך כענין אחיזת עיניים ויש מסך על האדם שבעיניו לא יוכל לראות. וכך נתן זה הפלא לעשות על ידי המכשפים שיאמינו לזאת המחשבה.

והשני שאמר: טובו של כבוד דבק בבורא ולא נברא. והכבוד אותו שכלפי הנבראים והמלאכים והנביאים – יכולים לראות... כעין הקשת הבא מבת קשת, וכעין דבר המקבל ריח מגובה הריח, כן מה שנראה למטה דוגמת כל דבר הבא מצל וחמה זורחת עליו בבית והצבע כנגדו רק שבזה אין ממש.

ויאמר השלישי אמנם כי כן רק אני חולק שאתה [השני] אומר על הכבוד בבורא. לא כן אלא נברא. כשם שנבראים המלאכים, אבל הכבוד יותר מופלא ונכבד מכל המלאכים... וכיוון ששמע המלך וחכמיו נתגיירו וגייר כל עמו והדברים עתיקים.

- בארו את המחלוקת בין שלוש הדעות.
- לפי העמדה הראשונה מה החשיבות [-מה הערך] של אחיזת עיניים וכישוף?
- לפי העמדה השניה הכבוד הוא בורא או נברא? – היש אפשרות שלישית?
- מהו החיסרון הגדול של העמדה השלישית?

